

Prof. zw. dr hab. Bogusław Zieliński
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja pracy doktorskiej mgr Marleny Grudy
pt. *Bohater w powieści słoweńskiej po 1991 roku*.
Katowice 2016, ss. 403 [wydruk komputerowy]

1

Polska slawistyka południowa doświadcza pewnego paradoksu, gdyż wielkiemu dorobkowi bułgarystyki, serbistyki, kroatystyki czy nawet macedonistyki towarzyszą nieliczne opracowania słowenistyczne. W bibliografii recenzowanej rozprawy doktorskiej, liczącej 273 pozycje cytowane są jedynie dwa artykuły polskich slawistów-słowenistów. (Dla przykładu wskazać warto, że jedynie z zakresu rozpadu państwa jugosłowiańskiego, ukazały się w Polsce opracowania monograficzne Antoniego Gizy (1994), Edmunda Mizerskiego (1996), Leszka Podhorodeckiego (2000), Izabeli Rycerskiej (2003), Marka Waldenberga (2003, 2005), Wiesława Walkiewicza (2000), Sebastiana Wojciechowskiego (2002) i Michała Zachariasa (2004). Kontekst międzynarodowy konfliktu i wojnę kosowską analizują publikacje Jadwigi Kiwerskiej (2000), Macieja Kuczyńskiego (2000), kwestie etniczne omawiał Piotr Eberhardt (2005), a społeczne przekładany na język polski Nebojsza Popov (1994). Nie można w tym miejscu pominąć raportów Tadeusza Mazowieckiego).

Na tym tle postulat postulat monografii słoweńskiej prozy po roku 1991 prowadzony, o czym będzie mowa dalej, w perspektywie poetyki i interdyscyplinarnej refleksji wiążącej kwestie literaturoznawcze i kulturowe z uwzględnieniem bohatera Cankarowskiego i prozy Bartola, który zapowiada obszerna dysertacja mgr Marleny Grudy należy uznać jako wybór ważnego, interesującego, ale także zaniedbanego pola badawczego.

2

Dysertacja mgr Marleny Grudy posiada jasną i konsekwentnie realizowaną strukturę konstrukcyjną, gdyż na część pierwszą rozprawy składają się trzy rozdziały, a część druga liczy cztery rozdziały merytoryczne. Wstęp (ss. 6-10), standardowo obowiązkowy element rozprawy prezentuje jej zawartość treściową. Autorka oświadcza, że punktem wyjścia jej rozważań była teoria Janka Kosa, który "postawił tezę, iż po

uzyskaniu przez Słowenię niepodległości zmienił się model bohatera słoweńskiego”, ale dalej dodaje, że w odróżnieniu od literaturoznawstwa słoweńskiego, podejmującego głównie kwestie pasywności i aktywności słoweńskiego bohatera, Autorka rozprawy ujmuje problematykę bohatera szerzej i w sposób kompleksowy. Nie są to puste deklaracje.

Rozprawa doktorska mgr Marleny Grudy posiada następującą strukturę. Część I (obejmuje strony 12-150) dotyczy bohatera w prozie słoweńskiej XIX i XX wieku, oferując szczerze ponad to, co wskazuje formułacja tematyczna. W rozdziale 2. przedmiotem refleksji badawczej jest bohater Ivana Cankara, a rozdział 3. Nosi tytuł *Nie-słoweński bohater Bartola* (ss. 101- 150). Rozdział pierwszy jest referencyjnym przeglądem problematyki postaci literackiej w refleksji teoretycznej (ss. 12-48), ale także w myśli teoretycznej słoweńskiej Pirjevca i Kosa (ss. 49-52). Oznacza to, że wstępna część rozprawy, stanowiąca niezwykle ważne pole kontekstowe zajmuje przynajmniej sto stron tekstu. Na drugą część rozprawy (ss. 151-362) składają się cztery rozdziały, stanowiące jednocześnie wykład konceptualizacyjnego dyskursu odautorskiego. Wskazując na tę specyfikę konstrukcyjną nie podważam kształtu rozprawy, nie kwestionuję zasadności przyjętej strategii redakcyjnej, ale zwracam uwagę na skądinąd zrozumiałą różnicę pomiędzy standardami redakcyjnymi rozprawy przygotowywanej na stopień naukowy a kształtem publikacji naukowej, która często ukazuje się drukiem jako tekst podoktorski, a ta rozprawa z całą pewnością, o czym poniżej, powinna ukazać się drukiem, chociaż sugerowałbym inne rozwiązania konstrukcyjne.

Powiedzieć trzeba jasno, uprzedzając późniejsze uwagi, oceny i komentarze, że rozprawa doktorska mgr Marleny Grudy jest erudycyjnym opracowaniem problemowym, wnoszącym poważny wkład do zasobu wiedzy literaturoznawczej, dotyczy istotnych kwestii tożsamościowych, a tytułowy bohater słoweński prezentowany w okresie transformacji i dobie potransformacyjnej sytuowany jest w kontekście słoweńskiego historycznoliterackiego procesu ewoluującego bohatera, jak i w kulturowych uwikłaniach zewnętrznych.

3

Część pierwsza rozprawy

Rozdział 2 (*Bohater w prozie słoweńskiej XIX i XX wieku*) prezentuje wizerunek bohatera słoweńskiej prozy wykreowany przez Ivana Cankara, określa jego typy i chronologię oraz opisuje cztery portrety bohaterów. Autorka wyjaśnia funkcję prozy Cankara w słoweńskim kanonie, jej estetyczne oblicze, specyfikę usytowania między

realizmem a modernizmem. Analiza czterech powieści pisarza (*Na klancu*, *Gospa Judit*, *Martin Kačur* i *Križ na gori*) uzasadnia wyodrębnienie w dyskursie odautorskim, czterech portretów bohatera: bohatera-ofiary, bohatera demonicznego, pragmatyka, idealistę, reformatora oraz zagubionego i niespełnionego artystę. Autorce rozprawy przyświeca cel szerszy, gdyż stwierdza, że Cankar „[u]kazał mentalność słoweńską, zarysował tożsamość jednostkową i zbiorową, wskazując na główne kompleksy i pragnienia. Ukazał postać w szerokim kontekście historycznym, społecznym i kulturowym” (100). Rozdział 3 (*Nie-słoweński bohater Bartola*) prezentuje relacje występujące pomiędzy bohaterem Cankara, który jest „w literaturze słoweńskiej realnie funkcjonującym, naczelnym typem bohatera”, „[b]ohater Bartola jest natomiast wersją alternatywną” (148). Autorka wymienia katalog podobieństw pomiędzy tymi bohaterami (postawa ideologiczna, zaangażowanie w kwestie narodowe) oraz specyfikę aktywności bohatera Bartola, która „przekłada się na dynamiczność narracji, dialogiczność, intertekstualność, wielość przeplatających i zawierających w sobie planów” (148). Autorka w interesujący sposób tworzy komparatystyczne paralele twórczości Bartola z Kossak-Szczucką, Witkacym i Gombrowiczem.

4

Część II. Bohater we współczesnej powieści słoweńskiej

Cztery rozdziały wprowadzające (ss. 151-176) do części drugiej rozprawy tworzą stabilny i szeroki fundament dla dalszych analiz. Autorka definiuje status powieści słoweńskiej w perspektywie rozwojowej, przyjmując ramy „współczesności” z datą początkową roku 1945, kreśli tło społeczno-kulturowe słoweńskiej powieści współczesnej i przeprowadza klasyfikację bohaterów powieści słoweńskiej po 1991 roku. Za Kosem z rokiem 1975 datuje przemijanie modernizmu i wkraczanie na scenę literacką postmodernizmu, podkreśla rolę Borgesa w rozwoju słoweńskiego postmodernizmu. W kompetentny, ale sprawozdawczy sposób wyznacza nurty postmodernizmu (za Virkiem): bibliotekarze, archaizatorzy, twórcy fantastyki i indywidualiści (155), a także dyskursy postkolonialne, feministyczne, genderowe. Wskazuje na znaczenie kategorii pokolenia i sięga po mimetyzm i autonomiczność, wyznaczając linię podziału pomiędzy antyrealizmem a neorealizmem (za Čanderem). W kolejnym podrozdziale Autorka wymienia najważniejszych przedstawicieli współczesnej prozy słoweńskiej, wiążąc z nimi pewne nurty i kierunki (realizm społeczny, powieść egzystencjalna, słoweński „nouveau roman”, „pisarzy pogranicza”, powieść

interkontynentalna). Konceptualne i klasyfikacyjne ramy rozprawy doktorskiej mgr Marleny Grudy odsłania podrozdział pt. *Klasyfikacja bohaterów powieści słoweńskiej po 1991 roku*, w którym Autorka wyróżnia cztery typy bohatera: rizomatyczny, powtórzony, schizoidalny, zwielokrotniony (174). Egzemplifikacji tych typów bohaterów będą poświęcone dalsze, zasadnicze rozdziały dysertacji części drugiej (ss. 177-362).

Rozdział 1 (*Bohater rizomatyczny*)

Kategorię bohatera rizomatycznego, wyróżnionego rzecz jasna za Deleuze'm mgr Marlena Gruda analizuje i bada w oparciu o twórczość Mihiy Mazzini, Berty Bojetu, Maji Novak, Milana Deklevy i Davorina Lenko. Wskazuje na przemiany tego typu bohatera poddanego naciskom „nowej rzeczywistości”, uwikłanego w realność, ale zorientowanego na podejmowanie wyzwań przyszłości bez dźwigania obciążeń przeszłości.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na specyfikę warsztatu naukowego mgr Marleny Grudy. W części pierwszej rozprawy zademonstrowała świetną znajomość z zakresu teorii i metodologii badań literackich w odniesieniu do kategorii bohatera literackiego, szeroką i rzetelną wiedzę z zakresu historii XIX i XX literatury słoweńskiej oraz kompetencje komparatystyczne. W części drugiej dyskurs odautorski prowadzony jest wielotorowo i interdyscyplinarnie. W zasadzie Autorka stosuje szeroki wachlarz badawczy od krytyki Bachtinowskiej po hermeneutykę sięgając dodatkowo po różnorodne instrumentarium teoretyczne i metodologiczne. Specyfiką jej warsztatu badawczego jest prezentacja omawianych dzieł jako części składowych danego typu bohatera we wnikliwych i gruntownie uzasadnianych adekwatną literaturą przedmiotu portretach. Imponuje trafnością interpretacyjną, zakresem przywoływanej literatury, samodzielnością badawczą.

Powieść Mihiy Mazzini pt. *Satanova krona* analizowana jest w kontekście antyutopii oraz polifonicznych operacji narratorskich bohatera-narratora, tworzących kolaż gry gatunków, parodii powieści o tematyce miłosnej z odniesieniami antyutopijnymi. Interesujące są konkluzje Autorki upatrujące w bohaterze „zrobotyzowaną ofiarę kapitalizmu, która w obronie swojej indywidualności wpada w stan paranoidalno-obsesyjny” (194). Rizotyczny bohater powieści Berty Bojetu (*Filo in doma*, 1990; *Ptičja hiša*, 1995) interpretowany jest w kręgu myśli feministycznej (Irigaray), dyskursu o ciele i seksualności (Freud, Lévinas). Autorka trafnie interpretuje tekst, podkreślając odautorską intencję obnażenia systemów dehumanizacyjnych, ujawnienia procesów uprzedmiotowienia człowieka, natomiast za myślą Deleuze'a i

Guattariego zderza fabularne interpretacje postaci mężczyzn (nie-kłacza) z kobietami (ruch kłacza i kiełkowania) jako modelu „materii maszynowej pozornego totalitaryzmu”, „świata kapitalizmu”, struktur opresyjnych (212). Metaforą postaci Matjaža, głównej postaci powieści Milana Dekleva pt. *Pimlico*, (1998) jest tytułowe Pimlico (nazwa stacji kolejowej w rzeczywistości świata przedstawionego, ale to także szerszy symbol. Symbol rozproszonej rzeczywistości, odmienności światopoglądów i mentalności, obrazem głównego bohatera rozdartego pomiędzy wymogami etyki i oczekiwaniami estetyki, wolnością i podporządkowaniem, miłością i śmiercią, patosem i ironią (230). Symulacja świata przedstawionego odbywa się także w powieści Davorina Lenka pt. *Telesa v temi* (2013). Bohater rizomatyczny jawi się poprzez metatekst, pomiędzy fikcją a rzeczywistością, w tekście i poza nim, jako wytwór procesu twórczego i jego uczestnik (234).

Rozdział 2 (*Bohater powtórzenia*). Bohater powtórzenia w refleksji Autorki jest figurą najbardziej związaną ze słoweńską tradycją modernistyczną, z tradycją bohaterów Cankara. To bohater wycofany, melancholijny, depresyjny, obciążony poczuciem winy. Figurę tę Autorka tropi w prozie Drago Jančara, Vlado Žabota, Florjana Lipuša, Lojze Kovačiča. „Po 1991 roku - stwierdza Autorka - ten najbardziej typowy bohater w literaturze słoweńskiej uległ aktualizacji i występuje w formie bohatera pasywnego, lecz w ‘ruchu ku aktywności’” (251). Moglibyśmy od siebie dodać, ale mgr Marlena Gruda podąża inną drogą, że to typ bohatera transformacyjnej ceny. Nadrzędność „czynników zewnętrznych stawia bohatera w pozycji podporządkowanej, biernej wobec odgórnych porządków, systemu, hierarchii” (251). Niskie poczucie wartości bohatera, bezsilność, wiara w przeznaczenie idą w parze z postawą rezygnacji (251). Dla bohaterów powtórzenia Ojciec nie jest „ojcem miłującym” (za Kristewą), lecz Bogiem Prawa (za Lacanem).

Rozdział 3 (*Bohater schizoidalny*) to trzeci z wyróżnionych i opisywanych typów bohatera powieści słoweńskiej po 1991 roku: schizoidalny, rozdwojony o osobowości granicznej, rozszczepionej jaźni, podwojony lub skopiowany. Nie tyle hybrydyczny, lecz podwojony, często symultaniczny, rozchwiany między paranoją a obsesją, neurozą a depresją (293). Powyższe konstrukcje Autorka rekonstruuje na podstawie powieści Niny Kokelj, *Milovanje* (1998) i Suzany Tratnik, *Ime mi je Damjan* (2001). Marlena Gruda przytacza za Alojzija Zupan Sosič klasyfikację słoweńskich typów schizofreników i depresyjnych melancholików, stwierdzając, że przeważającym typem bohatera w tej literaturze jest bohater depresyjno-melancholijny. „Dopiero po 1991 roku do głosu

dochodzi bohater historyczny (żeński) i neurotyczny (męski), następnie bohater schizofreniczny i psychopatyczny (294). Interpretacje prozy słoweńskich autorów w tym rozdziale, jak i w innych prowadzone są samodzielnie (o czym będzie jeszcze mowa poniżej).

Rozdział 4 (*Bohater zwielokrotniony*) – to typ bohatera etnicznego. Bohater zwielokrotniony to „słoweński bohater różnicy zwielokrotnionej, bohater heterogeniczny, wielokulturowy, podróżnik i nomada, łączący w sobie cechy Tego Samego i Innego” (321). Twórczość Gabrieli Babnik, Andreja Blatnika i Feri Lainšček konstrytuują tę kategorię jako naznaczoną przez czasoprzestrzeń, kształtowaną przez habitualność i hybrydyczność, skupiającą cechy swojskości i obcości, lokalności globalności. Powieść Gabrieli Babnik pt. *Koža iz bombaža* (2007) to pierwsza powieść afrykańska napisana w języku słoweńskim, której bohaterem jest Ousmane, wykształcony Burkińczyk, przebywający w Słowenii. Kultura dominująca prezentowana jest w powieści z perspektywy Obcego. Gatunkowa hybryda – zauważa Autorka – łączy w sobie cechy eseju politycznego, powieści autobiograficznej, romansu, kroniki historycznej oraz wątki słoweńskie i afrykańskie (327). Powieść nie zaciera różnic, ale je uwypukla, eksponuje, zwiększając dystans między bohaterami, pozostawiając ocenę – pisze Autorka – czytelnikowi (331). Powieść Andreja Blatnika pt. *Tao ljubezni* (1996) prezentuje bohatera zwielokrotnionego w podróży słoweńskiej pary do Tajlandii w celu znalezienia „tego coś” - nieznanego, tajemniczego i niedostępnego. Relacje człowieka Zachodu nazywającego siebie „ofiara bogatej cywilizacji Zachodu”, zderzenie obcości, różnice komunikacyjne, mentalne i kulturowe oraz współistnienie zarazem fascynacji i barier, aby pokonywać te granice tworzy skomplikowaną sieć osobowościową bohatera zwielokrotnionego. Feri Lainšček swoje powieści pt. *Namesto koga roža cveti* (1991) i *Nedotakljivi* (2007) poświęca społeczności romskiej.

Należy wrócić do specyfiki badawczego i redakcyjnego aparatu Doktorantki. Cztery wyróżnione i opisane typy bohatera słoweńskiej powieści po 1991 roku obejmują, jak wspomniałem cztery rozdziały części drugiej rozprawy (ss. 151-362). Autorka dokonała analizy piętnastu powieści, tworząc każdorazowo erudycyjne studia interpretacyjne. Budzi podziw głębokie umocowanie analizowanych utworów w zróżnicowanej literaturze przedmiotu, samodzielność analiz, panowanie nad obszerną literaturą podmiotową i przedmiotową. Wielkim walorem warsztatu badawczego Doktorantki jest dar umiejętnego łączenia szczegółowych analiz z szerszym spojrzeniem syntetycznym. Warto przyjrzeć się realizacji dyskursu odautorskiego. W rozdziale 1.

(*Bohater rizomatyczny*) powieść Mihiy Mazzani interpretowana jest poprzez odniesienia głównie do Deleuze i Guattariego, powieści Berty Bojetu odsyłają do Kristevej, Irigaray i Batailego, proza Maji Novak w kontekście powieści kryminalnej, wreszcie interpretacja utworów Davorina Lenko obudowana jest tekstami Barthesa, Eco, Sławińskiego i Nycza. Specyfika bohatera powtórzenia wiąże problematykę ponowoczesności, ale także psychoanalizy, mitu i (auto)biografii, stąd w zakresie odwołań cytowani są Deleuze, Bielik-Robson, Freud, Jung, Eliade, Vattimo, Heidegger, Lejeune. Bohater schizoidalny został zdiagnozowany dzięki odwołaniom do dzieł Guattariego, Kępińskiego, Žižka, Lacana, Foucaulta. Aparat poststrukturalizmu, krytyki kolonialnej, socjologów kultury i etnologii stanowił konieczne instrumentarium charakterystyki bohatera zwielokrotnionego (Lévi-Strauss, Prokop-Janiec, Yi-Fu Tuan, Bhabba, Clifford, Kłoskowska, Todorov, Bachtin, van Gennep, Markowski i wielu innych). Pomijam autorów słoweńskich. Rzetelność warsztatową dobrze ilustruje statystyka. W pracy liczącej 403 strony, Autorka pomieściła 1119 przypisów, bibliografia liczy 273 pozycje (bez stron internetowych). Tylko druga część pracy, stanowiąca egzemplifikację tez Autorki, zawiera ponad 700 przypisów.

Rozprawa została napisana poprawnym językiem, chociaż zdarzają się potknięcia stylistyczne i literówki. Listę tych uchybień przekazałem Autorce.

Konkluzja

Rozprawę doktorską mgr Marleny Grudy pt. *Bohater w powieści słoweńskiej po 1991 roku* oceniam wysoko. Została ona osadzona w szerokich ramach kontekstowych, jest świetnie sproblematyzowana merytorycznie, obudowana adekwatną literaturą. Autorka wykazuje doskonałą orientację w zakresie obszernego materiału i swobodnie prowadzi zamierzone wątki. Szerokość ujęcia kontekstowego, gruntowna analiza materiału źródłowego i szerokie pole penetrowanych problemów sprawiły, że dysertacja posiada rozmach interpretacyjny, ale jednocześnie występuje pewne napięcie pomiędzy teoretycznoliteracką orientacją dysertacji a jej kulturowym kontekstem. Tytułowy słoweński bohater po 1991 roku został doskonale osadzony w rzeczywistości ponowoczesnej, ale umknęły kwestie posiadające bezpośredni wpływ na wizerunek tego bohatera, takie jak kształt słoweńskiej transformacji, spór z nowoczesnością, władza w czasach demokracji, słoweńska wspólnota wyobrażona, ale także bardzo ważne relacje Słoweni z postjugosłowiańskim otoczeniem oraz jej dialog z Europą. Rozumiem i szanuję ten wybór, gdyż konsekwencja realizacyjna, którą Autorka wykazała budzi

podziw, natomiast recenzent zgłasza sugestie, leżące w polu jego zainteresowań naukowych. Pewne kwestie z tego repertuaru zostały jednak podjęte, jak na przykład kwestia słoweńskiego bohatera w kanonie i jego rekonstrukcja.

Interdyscyplinarny charakter dysertacji oznacza w tym wypadku rozległą refleksję Autorki z zakresu różnych dziedzin: literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, socjologii kultury, psychoanalizy. Autorka świetnie panuje nad szeroką i różnorodną literaturą, ale była zmuszona wiązać wątki literaturoznawcze i kulturoznawcze, uwzględniać paradygmaty genologiczne i problematyzować tok wykładu. Skala tych trudności była wielka, ale mgr Marlena Gruda wyszła z nich obronną ręką.

Dysertacja mgr Marleny Grudy pt. *Bohater w powieści słoweńskiej po 1991 roku* daje wszelkie podstawy do sformułowania wniosku o dopuszczenie jej do następnych etapów przewodu doktorskiego, gdyż spełnia ona warunki określone w art. 13. 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. [Niniejsza rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej].

Bożystaw Zychowski
Bożystaw Zychowski

Poznań, dnia 1 kwietnia 2017 roku